

PROBLEM PRZYSZŁOŚCI POLITYCZNEJ LITWY W MEMORIAŁACH KOMITETU POLSKIEGO W WILNIE W LATACH 1916–1917

Ryšard Gaidis

Doktorantas
Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto
Naujosios istorijos katedra
Tel. 268 72 86

Wstęp

Spory o znaczenie historyczne jednostki w życiu politycznym i społecznym trwają w historiografii i socjologii już od I połowy XIX wieku. Poszczególne szkoły metodologiczne opowiadają się za różne warianty rozwiązania tej kwestii. Niewątpliwie jest, że zagadnienia roli wybitnej jednostki w wydarzeniach politycznych, nie możemy bagatelizować. Często sam styl lub forma konkretnego działania mają pochodne od świadomości politycznej, usposobień konkretnych, powikłań okolicznościowych lub celowego nastawienia wyróżniającej się osoby. Dlatego badając określone procesy lub wydarzenia polityczne ciągle musimy zwracać uwagę na czynnik osobowy.

Celem tego artykułu jest próba wyjaśnienia postawy konkretnego polityka, wyrażającej się za pośrednictwem pozycji politycznej organizacji, której czołowym przedstawicielem on był. Postacią centralną jest europejskiej skali ekonomista (I połowa XX wieku) Władysław

Zawadzki. Zagadnieniem centralnym – postawa Komitetu Polskiego w Wilnie wobec przyszłości politycznej Litwy, która się wykrystalizowała w latach 1916–1917.

Profesor Władysław Marjan Zawadzki¹ – znany jest przeważnie jako wybitny ekonomista, pedagog akademicki oraz mąż stanu międzywojennej Rzeczypospolitej. Lecz zachowały się skromne wzmianki o tym, że już do 1918 roku był aktywnym działaczem nie tylko w środowisku naukowym. Nie ominęły go wydarzenia polityczne, które wstrząsały Europą w przededniu i podczas I wojny światowej. Dlatego miejsce W. Zawadzkiego w tych wydarzeniach powinno być uwzględnione z należytą uwagą. Ukierunkowanie temu

¹ Najważniejsze dane biograficzne: Z dziejów Almae Matris Vilnensis. Księga pamiątkowa ku czci 400-lecia założenia i 75-lecia wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego. Kraków, 1996, s. 418; Wielka ilustrowana encyklopedia powszechna wydawnictwa „Gutenberga”. Warszawa, 1995, s. 264–265.

artykułowi nadały określone dokumenty, które się zachowały w dziale rękopisów biblioteki Akademii Nauk Litwy, oraz bezpośrednio powstały w czasie I wojny światowej.

Warto zwrócić uwagę na znikomość źródeł o W. Zawadzkim, o jego działalności w Wilnie w omawianym okresie. To bez wątpienia, narazie, ogranicza możliwość podjęcia jakichś szczegółowych badań na ten temat. Dużo mniej dzisiaj wiemy i mówimy o Władysławie Zawadzkim, niż o innych wybitnych przedstawicielach tej rodziny.

Jednak te materiały, które zachowały się pozwalają na określoną refleksję wstępną. Uwzględniając tę sytuację, chciałbym poruszyć dwa zagadnienia natury społeczno-politycznej, które pomogą rozszerzyć dyskusję o W. Zawadzkim. Jest to problem postawy politycznej W. Zawadzkiego oraz Komitetu Polskiego w Wilnie wobec przyszłości Litwy, postawy która dominowała w latach 1916–1917. Drugie zagadnienie, ściśle związane z pierwszym, to sytuacja społeczno-gospodarcza Wilna podczas okupacji niemieckiej (1915–1917), którą W. Zawadzki przedstawił w określonym memoriale.

Jeżeli mówimy o W. Zawadzkim postrzegając jego pozycję polityczną, która przejawiała się podczas okupacji niemieckiej Wilna, zauważamy, że historiografia współczesna w tym wypadku stwierdza niewiele. Jedyнным historykiem, który wyróżnia W. Zawadzkiego jest Wiktor Sukiennicki. To za pośrednictwem jego artykułu w „Zeszytach Historycznych” za rok 1974, dowiadujemy się, że „Z ramienia Komitetu Polskiego w Wilnie pojechał (w listopadzie 1917 – R. G.) do Warszawy jego wiceprezes Władysław Marjan Zawadzki.”, który „[...] w latach 1916–1917 był przewodniczącym tajnego Związku Niepodległościowego w Wil-

nie [...]”². W. Sukiennicki zamieścił także w „Zeszytach Historycznych” – „Memoriał w sprawie litewskiej złożony przez prof. W. Zawadzkiego 7. 11. 1917 r. w Warszawie”.

Natomiast Profesor Jan Jurkiewicz w swojej znanej monografii tylko wspomniął o wymienionym memoriale i większej uwagi dla roli W. Zawadzkiego nie udzielił³. Kilka zdań poświęcił jego postawie Roman Wapiński w monografii „Polska i małe ojczyzny Polaków”⁴. W innych, nowszych i ogólnych opracowaniach, dotyczących różnych zagadnień historii polskiej myśli politycznej na terenie Litwy podczas I wojny światowej, osoba W. Zawadzkiego faktycznie nie występuje. W szerszy sposób ujmowana jest historia Komitetu Polskiego, postrzegając jego wyniosłą rolę oraz polityczne znaczenie. Brakuje natomiast wyróżnienia czynnika osobowego, który nie może być lekceważony już właśnie dlatego, że w skład Komitetu wchodziły znane i opiniotwórcze osobistości z polskich kręgów politycznych Wilna.

Rola W. Zawadzkiego zostaje więc niedoceniona. Także dlatego, że wyżej wymieniony memoriał nie został przeanalizowany. Natomiast autorstwo W. Zawadzkiego potwierdzają dokumenty zachowane w bibliotece Akademii Nauk Litwy.

I. Przed tym jak krótko scharakteryzować te źródła, warto naszkicować ogólne warunki

² Sukiennicki W. Memoriał o sprawie litewskiej złożony przez Władysława Zawadzkiego w Warszawie w listopadzie 1917. Zeszyty Historyczne. 1974/1994. Zeszyt 30.

³ Jurkiewicz J. Rozwój polskiej myśli politycznej na Litwie i Białorusi w latach 1905–1922. Poznań, 1983, s. 130.

⁴ Wapiński R. Polska i małe ojczyzny Polaków. Z dziejów kształtowania się świadomości narodowej w XIX i XX wieku po wybuch II wojny światowej. Wrocław, 1994, s. 255.

polityczne, zaistniałe na ziemiach obecnej Litwy i Białorusi północnej w latach 1915–1917.

Od rozpoczęcia I wojny światowej stronnictwa i partie polityczne działające na terenach gubernii tzw. „kraju północno-zachodniego” imperium rosyjskiego, a przedstawiające narodowości litewską, polską, białoruską i żydowską, zaktywizowały swą działalność. Wilno niebawem stało się centrum zetknięcia interesów politycznych wyżej wymienionych narodowości w postaci politycznych zatargów o przyszłość kraju.

Sytuacja podległa większemu dynamizmowi, gdy w drugiej połowie 1915 roku armia niemiecka wyparła wojska rosyjskie na linię Dyneburg-Baranowicze i zajęła Wilno. Położenie kiedy nadzieje na odzyskanie wolności rosły, naturalnie prowadziło do konfrontacji na podłożu narodowościowym. Niestety aspiracje polskie i litewskie na terenie Litwy okazały się w rezultacie nie do pogodzenia. Historiografia polska i litewska zgadzają się, że tarcia etniczne sprzyjały polityce niemieckiej, pragnącej zachować pełnię władzy w swych rękach, by móc z czasem realizować swe plany ekspansywistyczne. Władze niemieckie zmieniały swą politykę względem narodowości zamieszkujących tzw. Oberbefehlshaber Ost (powstał 4 września 1915). Najpierw faworyzowały społeczeństwo polskie Litwy, później litewskie i białoruskie. To nie sprzyjało porozumieniu narodowych grupowań politycznych.

Szansa do zachowania porozumienia w postaci międzynarodowego Komitetu Obywatelskiego Wileńsko-Kowieńskiego utworzyła możliwość krajowcom wileńskim spróbować urzeczywistnić swe plany⁵. Krajowiec Ludwik

⁵ Jurkiewicz J. Rozwój polskiej myśli politycznej..., s. 119–121.

Abramowicz 5 lutego 1916 roku w „Wiadomościach Polskich” tak nakreślił swe stanowisko w sprawie przyszłości ziem niegdyś należących do WKL: „Wobec [...] wzrostu uświadomienia narodowego w masach ludowych, zwłaszcza litewskich i białoruskich, wcielenie czy po prostu zabór ich ziem przez Polskę jest nie do pomyślenia, nawet w teorii [...]. Z góry więc należy odrzucić wszelkie zapędy eksterminacyjne w stosunku do ludów, z którymi związała nas historia, chociażby nawet los dał nam w ręce siły i środki po temu. Ale też związków, które wytworzyła historia, nie można za jednym zamachem przecinać”⁶.

Jak wiadomo krajowcy ponieśli porażkę i nie tylko dlatego, że narodowe partie polityczne, polskie i litewskie, nie poparły ich idei, a władza niemiecka nie widziała w nich korzyści własnej. Krajowcom nie udało się rozwiązać ważnego pytania – w jaki sposób, czyli jak praktycznie rozpocząć realizację planów odtworzenia WKL?

J. Jurkiewicz, opierając się na świadectwa Z. Jundziłła, zaznaczył: „Po kilku miesiącach działalności rozpadł się Komitet Obywatelski w Wilnie [...] zdecydowały o rozbięciu Komitetu nacjonalistyczne tendencje tak po stronie polskiej, jak i litewskiej”⁷.

Faktycznie od początku 1916 r. ugrupowania polityczne w Wilnie działają na podstawie narodowościowej. Polskie partie konsolidują się w postaci Komitetu Polskiego. Właśnie

⁶ Wiadomości Polskie, 5 lutego 1916, Nr. 62, s. 3; pozycja L. Abramowicza, a także innych krajowców: *Sawicki J. Mykolas Römeris ir buvusių Lietuvos Didžio-sios Kunigaikštystės žemių tautinės problemos*. Vilnius, 1999, s. 110–134.

⁷ Jurkiewicz J. Rozwój polskiej myśli politycznej..., s. 131; Także: *Lopata R. Lietuvos valstybingumo raida 1914–1918 metais*. Vilnius, 1996, p. 71–73.

jego wiceprezesem został wybrany W. Zawadzki. Prezesem został M. Węsławski. Zdaniem historiografii komitet został wkrótce zdominowany przez działaczy narodowej demokracji⁸. Wiemy natomiast, że W. Zawadzkiego dotąd zaliczano do grona polityków lewicowych, zbliżonych do demokratów krajowców⁹, jeszcze w latach 1903–1905 brał udział w działalności rewolucyjnej PPS w Łodzi. Niemniej opierając się na memoriał z 7 listopada 1917 roku, takie twierdzenie staje się nieściste. Szczegółowa analiza memoriałów, które pisał i redagował W. Zawadzki, pozwala przypuszczać, że w okresie 1916–1917 jego poglądy polityczne przecierpiały określone zmiany. Bowiem już w okresie międzywojennym, konkretnie w 1927 roku, zostanie drugim wiceprezesem Polskiej Organizacji Zachowawczej Pracy Państwowej¹⁰.

Otóż we wspomnianym już nie raz zbiorze dokumentów¹¹ znajduje się kilka maszynopisów w formie memoriałów do władz niemieckich, spisanych po niemiecku i polsku. Są to kopie lub bruliony oryginałów, których los nie jest całkowicie jasny. Jeden z memoriałów został wydrukowany w „Biuletynie Wileńskim” 29 maja 1917 r. (Nr. 5). Co do innych materiałów, można przypuścić, że znaczna ich część została zamieszczona przez W. Zawadzkiego w książce wydanej po niemiecku w 1918 r. pod

tytułem: „Pro Lithuania, Litauen in historischer ethnographischer und wirtschaftlicher Beziehung, herausgegeben von einem Redaktionskomitee in Wilno”¹².

Tematyka memoriałów odpowiada okolicznościom, które się uformowały w końcu 1916 i w przeciągu 1917 roku. Polityczne stronnictwa polskie, jak i litewskie, w Wilnie, próbują przekonać najwyższe władze niemieckie co do swych racji. Komitet Polski w tym wypadku ma udowodnić, że Wilno i Wileńszczyzna, są polskie i powinny być przyłączone do powstającego państwa polskiego¹³.

Nie udało się narazie ustalić o ile w tych memoriałach dominują przekonania samego W. Zawadzkiego. Niewątpliwie tylko, że to on te memoriały pisał. Tak więc spojrzmy jaka argumentacja w nich dominuje.

W maszynopisie wydanym, z niedużymi zmianami, w postaci memoriału 29 maja, na początku podkreśla się odrębność Litwy wobec Rosji, oraz jej zachodnioeuropejskie ukierunkowanie cywilizacyjne¹⁴. Dużą uwagę udziela się określeniu pojęcia Litwa. Co w znacznej mierze odpowiada argumentacji krajowej.

Stwierdza się, że „Nazwa Litwy używana bywa w kilku znaczeniach. Litwa w znaczeniu ściślejszym obejmuje ziemie etnograficzne litewskie, t.j. kraj, gdzie ludność litewska stanowi większość. Szersze określenie Litwy stosowane bywa do całego terytorium ongi WKL [...]. Toteż „[...] wybitnie charakterystyczną cechą tego kraju – jest etnograficznie mieszane zaludnienie”¹⁵. Preferuje się w tym

⁸ Jurkiewicz J. Rozwój polskiej myśli politycznej..., s. 138; R. Lopata. Lietuvos valstybingumo raida..., p. 77.

⁹ Wapiński R. Polska I małe ojczyzny Polaków..., s. 255.

¹⁰ Szpoper D. Sukcesorzy Wielkiego Księstwa. Myśl polityczna i działalność konserwatystów polskich na ziemiach litewsko-białoruskich w latach 1904–1939. Gdańsk, 1999, s. 172–175.

¹¹ LMA Rankraščių skyrius. F. 158–1620. Zawadzki Władysław. Memoriały i materiały dla Komitetu Polskiego w Wilnie. 1916–1917.

¹² Sukiennicki W. Memoriał o sprawie litewskiej..., s. 76.

¹³ Ibidem, s. 76.

¹⁴ LMA Rs. F. 158–1620, s. 26.

¹⁵ Ibidem.

Jednostronność podobnej pozycji jest wyraźnie wyartykułowana. Przyłączenie Litwy do Polski – to kwestia postanowienia ludności polskiej. Próbowano udowodnić także, że to leży w interesach Litwinów oraz Białorusinów, bo w przeciwnym wypadku grozi uzależnienie od Niemiec, ewentualnie Rosji.

Nie możemy odrzucić geopolitycznej logiki takiej argumentacji. W końcu zróżnicowanie polityczne zawsze osłabiało region Europy Środkowo-Wschodniej. Lecz kwestia warunków zjednoczenia w wiek nacjonalizmów była nie mniej ważna. Aspiracje narodo-państwowe okazały się decydujące.

Warto zaznaczyć, że w memoriałach W. Zawadzkiego partii litewskie są określane w zasadzie negatywnie. W memoriale z 7 listopada 1917 roku główne zagrożenie dla Polaków wypływa z polityki niemieckiej i podporządkowanych w stosunku do niej partii litewskich. Dlatego Komitet Polski chce zwrócić uwagę polityków w Warszawie na zgubność gestów poparcia dla Litewskiej Rady Krajowej. Za przestępstwo sprawy narodowej uważa się wejście w skład Rady¹⁹.

Problem sporów o przyszłość Litwy obraca się wokół czynników etnograficznego i historycznego. Interesujące jest to, że obie strony, i polska i litewska, posługiwały się obie-ma tymi czynnikami, lecz w różny sposób. Strona polska uzasadniała potrzebę związku Litwy z Polską za pomocą uzasadnienia historycznego. Litwa była krajem o wspólnej z Polską państwowej tradycji historycznej, co zbliżało i wówczas te kraje. Wyróżniano także czynnik etnograficzny. Wileńszczyzna była

zamieszkana w przeważającym stopniu przez Polaków. Co w wypadku powstania wolnego od związków z Polską państwa litewskiego, skazałoby ten kraj na ciągłe konflikty narodów litewskiego i polskiego. Stronę litewską natomiast oskarżano o zerwanie z tradycją historyczną²⁰.

Takie twierdzenia nie mogą się oprzeć krytyce. Stronictwa litewskie, swą argumentację terytorialną także czerpały z przeszłości historycznej, tylko nieco wcześniejszej. Za podstawę obierano zazwyczaj okres przeduniijny.

W memoriale z 7 listopada 1917 r. za najlepszy wariant rozwiązania kwestii politycznego urzędzenia Litwy uważano domaganie się „[...] utworzenia niepodległej Litwy ze wszystkich ziem znajdujących się w okupacji niemieckiej z zapewnieniem przysłemu państwu litewskiemu zupełnej swobody przyszłych sojuszków, a więc i unii z Polską [...]. W takim razie ważne by było, aby do tego państwa weszły wszystkie obszary zależące obecnie od władzy Ober Ost, nie wyłączając i etnograficznie polskich. W tak skonstruowanym państwie litewskim Polacy mogliby zdobyć dominujące stanowisko i jest niezmiernie prawdopodobne, że łatwo by było doprowadzić to państwo jako takie do unii z Polską²¹.

Widzimy, że w Komitecie Polskim w Wilnie nie przedstawiano sobie przyszłość Litwy bez zjednoczenia, w taki lub inny sposób, z Polską. Bez wątplenia W. Zawadzki pod tym względem nie był wyjątkiem. Dlatego jak w memoriale przedstawionym w Warszawie, tak i kopii zachowanej w bibliotece Akademii Nauk Litwy i wydanej w „Biuletynie Wileńskim“, walczą jakby dwa wyżej wspom-

¹⁹ Memoriał w sprawie litewskiej złożony przez prof. W. Zawadzkiego 7. 11. 1917. Zeszyty Historyczne. 1974/1994. Zeszyt 30, s. 81–82.

²⁰ Ibidem, s. 78.

²¹ Ibidem, s. 84.

niane wątki ideologiczne. Tak więc wyjaśnić o ile memoriały odpowiadały rzeczywistym poglądom W. Zawadzkiego jest kwestią bardzo ważną. Nie omyłę się chyba stwierdziwszy, że autorstwo W. Zawadzkiego i jego rola w Komitecie Polskim w Wilnie obarczały go określoną odpowiedzialnością.

II. Drugie zagadnienie dotyczące bezpośrednio W. Zawadzkiego, to społeczno-gospodarcze położenie Wilna w okresie okupacji niemieckiej. W. Zawadzki z ramienia Komitetu Polskiego został upoważniony do przedstawienia trudnej sytuacji w jakiej okazało się Wilno i jego mieszkańcy do maja 1917 roku w formie charakterystyki ogólnej. „Materiały dotyczące położenia ludności miasta Wilna”²² – tak jest zatytułowane sprawozdanie, które miało być przekazane zapewne władzom niemieckim, aby ukazać zgubność polityki gospodarczej administracji okupacyjnej.

Eksploatacja okupowanych terenów i miejscowej ludności przez cały okres trwania wojny osiągnęła bardzo wysoki poziom. Administracja cywilna oraz wojskowa niemiecka miała za cel wyciągnąć jak największe korzyści z różnorodnych obciążeń gospodarczo-podatkowych.

W. Zawadzki zasygnalizował w „Materiałach...” te problemy, które potrzebowały jak najszybszego rozstrzygnięcia. Dwie przyczyny zdecydowały, jego zdaniem, o ruinie gospodarczej Litwy: „[...] zarządzenia władz okupacyjnych, ciężary nakładane przez nie na ludność i stawiane tej ludności wymagania [...]. Ważniejszym jednak niż ilościowa strona poniesionych przez ludność ciężarów jest sposób, w który zostają one nakładane”²³.

W rezultacie tego ogólne sekwestry okazały się szczególnie uciążliwe. W. Zawadzki wymienia kilka nieprawidłowości: „1) Produkta są zbierane po cenie o wiele niższej i częstokroć nie odpowiadającej wcale ani cenie kupna, ani handlowej; 2) Jeżeli chodzi o surowce, to nie są one jak w Niemczech, oddawane miejscowym zakładom przemysłowym dla przetwarzania, przez co krajowy przemysł i handel mogłyby znaleźć zarobek, ale wywożone są do Niemiec [...]; 3) O ile część zasekwestrowanych produktów oddaje się na potrzeby ludności miejscowej, to sprzedaje się ona po cenach niezmiernie wysokich, czasami kilkakrotnie przewyższających kupna [...]; 4) Manipulacje podlegającymi sekwestrowi przedmiotami są powierzone nie jak w Niemczech, organizacjom społecznym, ale organizacji urzędniczej z warunkami kraju mało obeznannej i wskutek tego popełniającej błędy”²⁴.

Właściciele kamienic, większych budynków, często podlegali przymusowemu kwaterunkowi wojsk lub innych instytucji okupacyjnych. Co przynosiło nie tylko niewygodę, lecz groziło dużymi kosztami. Ponieważ utrzymanie tych budynków pozostawało na barkach właścicieli, którzy płacili za nie również podatki.

W. Zawadzki nawiązuje do „kontrybucji w sile ludzkiej”, która jest źródłem cierpień wielu mieszkańców Wilna. „[...] mieszkanie w prawdziwych lub improwizowanych więzieniach, otoczonych kolczastym drutem, niemożliwość komunikowania się z bliskimi, dyscyplina więzienna, stosowanie kar cielesnych, zupełna pogarda dla zdrowia, a nawet życia robotników [...]”²⁵.

²² Ibidem, s. 31–55.

²³ Ibidem, s. 31b.

²⁴ Ibidem, s. 32.

²⁵ Ibidem, s. 33b.

Nie tylko Wilnu, lecz całemu krajowi według autora „Materiałów...” grozi zagłada. Toteż jego zdaniem powinny być przeprowadzone następujące reformy: „1. Nadanie organizacjom społecznym wpływu na strony administracyjne i gospodarcze, jako podstawa wszelkiej celowej działalności pomocniczej dla ludności [...]; 2. Niezwłoczne powiększenie racji żywnościowej; 3. Zreorganizowanie robót publicznych w tym sensie, aby każdy otrzymywał zajęcie i płacę, odpowiadające jego kwalifikacji i normalnemu zarobkowi[...]; 4. Ulgi podatkowe, w szczególności zmniejszenie podatków pośrednich przez zniesienie cen, dostosowanie podatków bezpośrednich do faktycznej zdolności płatniczej, oddanie rozkładu ich w ręce organizacji społecznych; 5. Pozwolenie właścicielom ziemskim rozporządzania się choć częścią własnych produktów; zniesienie zakazu dowozu produktów żywnościowych do miast; [...] 7. Ulgi w życiu ogólnym: ułatwienie zmiany miejsca pobytu; pozostawienie szkolnictwa organizacjom społecznym, szersze uwzględnienie języków miejscowych w urzędach; ułatwienie cenzuralne i dopuszczenie druków z innych części okupacji, reforma sądownictwa z uwzględnieniem miejscowych sił, obowiązującego dawniej prawa i miejscowych języków”²⁶.

Jak widzimy W. Zawadzki bardzo dokładnie przedstawił sytuację, poza tym niedziwi, że to właśnie on, profesor ekonomista, miał sporządzić takiego rodzaju sprawozdanie. Krótko omawiane w nim także są takie pytania jak: dobroczynność publiczna, zarząd miasta, szkolnictwo, stowarzyszenia i prasa, język urzędowy. „Materiały...” nie mają formy ukończonej, można przypuścić, że W. Zawadzki

jaszcze coś dodawał, lub zmieniał. Zastanawia tylko naiwność z jaką w tej charakterystyce apeluje się do przykładów sytuacji panującej bezpośrednio w Niemczech. Eksploatacyjne plany niemieckie w stosunku do terenów okupowanych przejawiały się już od początku okupacji. Oczekiwano ze strony Niemiec wyzwolenia z jarzma Rosji, lecz okoliczności wojenne i niemiecka polityka społeczno-gospodarcza okazały się widocznie zwrotem w jakiejś mierze zaskakującym. W rozdziałach dotyczących życia społeczno-kulturalnego W. Zawadzki koncentruje się wyłącznie na problematyce polskiej. Sytuację przedstawia tragicznie oraz przypomina, że w wyżej wymienionych dziedzinach władze niemieckie faworyzują narodowości litewską i białoruską. Ta część jest zdecydowanie polemiczna, porusza zagadnienia dotyczące konfliktów na podłożu narodowościowym i odzwierciedla w tym wypadku oficjalne stanowisko Komitetu Polskiego.

Podsumowanie

Podsumowując artykuł muszę stwierdzić, że dokumenty, o których tu wspominałem pozwalają sformułować nowe pytania co do działalności i myśli politycznej W. Zawadzkiego, roli jego w formowaniu stanowiska Komitetu Polskiego w Wilnie w przeddzień ważnych wydarzeń politycznych lat 1918–1920. Dotąd tródnio było określić, czy W. Zawadzki wogóle brał udział w sporządzaniu jakichkolwiek memoriałów politycznych, ponieważ były one ogłaszane jako stanowisko Komitetu Polskiego, oraz podpisywało się pod nimi ponad 30 osób. Jedno możemy powiedzieć wyraźnie, była to osoba wpływowa w polskim środowisku wileńskim okresu I wojny światowej. Więc warto mu

²⁶ Ibidem, s. 34b.

poświęcić dużo więcej uwagi niż to robili dotąd historycy. Warto przeprowadzić szczegółową kwerendę w archiwach i bibliotekach Polski i Litwy, co bez wątpienia pozwoli otworzyć nowe karty z życia i działalności politycznej Władysława Zawadzkiego. Uwzględniając

fakt, że od listopada 1917 r. przedstawia on Komitet Polski w Warszawie, ważne jest wyjaśnić, jaki wpływ wywarł na kształtowanie się polityki powstających struktur państwowych Polski względem Litwy i Wileńszczyzny w szczególności?

LIETUVOS POLITINĖS ATEITIES PROBLEMA LENKŲ KOMITETO VILNIUJE MEMORIALUOSE 1916–1917 METAIS

Ryšard Gaidis

Santrauka

Straipsnyje nagrinėjama asmenybės veiksmo politinės organizacijos veikloje svarba. Dėmesio centre yra Lenkų komitetas Vilniuje, susiformavęs 1916 m. pradžioje iš įvairių vietos lenkų politinių partijų ir organizacijų. Svarbiausias klausimas – žinomo lenkų ekonomisto ir politiko profesoriaus Władysława Zawadzkiego Pirmojo pasaulinio karo metu rašyti politiniai memorialai, turintys atspindėti Lenkų komiteto poziciją Lietuvos ateities klausimu ir parodyti vokiečių okupacinei valdžiai Lietuvos lenkų politinių ir socialinių sluoksnių potencialą bei svarbą sprendžiant šio krašto ateities problemas.

Nagrinėjama problema yra svarbi tuo, kad iki šiol nei lenkų, nei lietuvių istoriografija neskyrė daugiau dėmesio Władysławui Zawadzkiui. Jo politinė veikla Vilniuje Pirmojo pasaulinio karo laikotarpiu iki šiol daugeliu aspektų lieka paslaptis. Tam tikrų žinių sa-

vo darbuose pateikia lenkų istorikai W. Sukiennicki, J. Jurkiewicz ir P. Wandycz.

Šio straipsnio pagrindiniu šaltiniu pasirinkta archyvinė medžiaga, esanti Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyriuje. Keli W. Zawadzkiego parašyti memorialai yra mašiniškos formos, taisyti ir nepabaigti. W. Zawadzki rašė juos Lenkų komiteto pavedimu. Nors jie ir išreiškė bendrą visų Komiteto narių poziciją, visgi galima daryti prielaidą, kad W. Zawadzki politinio mąstymo specifika juose taip pat atsispindėjo. Todėl ypač svarbu, kad tyrimai šia linkme būtų tęsiami naudojant naujus šaltinius. Tai padėtų atskleisti ne tik paties W. Zawadzkiego pažiūras, bet ir kitų žymių Vilniaus lenkų politikų nuostatas ir įtaką Lenkų komitetui laikotarpiu, kai aštrėavo lietuvių ir lenkų antagonizmas.

DIE FRAGE DER POLITISCHEN ZUKUNFT LITAUENS IN DEN VON WŁADYSŁAW ZAWADZKI WÄHREND DES 1. WELTKRIEGES VERFASSTEN DENKSCHRIFTEN DES POLNISCHEN AUSSCHUSSES IN VILNIUS

Ryšard Gaidis

Zusammenfassung

Im vorliegenden Beitrag wird die Bedeutung des Persönlichkeitsfaktors für die Tätigkeit einer politischen Organisation untersucht. Im Mittelpunkt der Aufmerksamkeit steht der Polnische Ausschuss in Vilnius, der Anfang des Jahres 1916 aus verschiedenen lokalen polnischen politischen Parteien und Organisationen gebildet wurde. Das Grundproblem sind die von

dem berühmten polnischen Wirtschaftswissenschaftler und Politiker Professor Władysław Zawadzki während des 1. Weltkrieges verfassten politischen Denkschriften, die die Position des Polnischen Ausschusses hinsichtlich der Frage der Zukunft Litauens widerspiegeln sowie der deutschen Besatzungsmacht das Potential der politischen und sozialen Schichten

der litauischen Polen sowie deren Rolle bei der Lösung der die Zukunft dieses Landes betreffenden Probleme zeigen sollten.

Dieses Problem ist deshalb aktuell, weil bisher weder die polnische Historiographie, noch die litauische die Persönlichkeit von Władysław Zawadzki im ausreichenden Maße beachtet hat. Seine politische Tätigkeit in Vilnius während des 1. Weltkrieges bleibt bisher in vielen Aspekten unbekannt. Einige Informationen dazu liefern in ihren Schriften die polnischen Historiker W. Sukiennicki, J. Jurkiewicz und P. Wandycz.

Als Hauptquelle dienten die in der Abteilung für Handschriften der Bibliothek der Litauischen Akademie der Wissenschaften aufbewahrten Archivalien. Einige von Władysław Zawadzki verfasste Denkschrif-

ten liegen in maschinenschriftlicher Form, redigiert und nicht völlig ausgearbeitet vor. Władysław Zawadzki verfasste sie im Auftrag des Polnischen Ausschusses. Obwohl sie die allgemeine Position aller Mitglieder des Ausschusses zum Ausdruck bringen, kann man voraussetzen, dass sich darin auch die Denkweise von Władysław Zawadzki widerspiegelt. Aus diesem Grunde ist es wichtig, die Forschungen in dieser Richtung und zwar unter Einbezug weiterer Materialien fortzusetzen. Dies würde bei der Klärung nicht nur der Ansichten von Władysław Zawadzki, sondern auch der Position und des Einflusses anderer polnischer Politiker aus Vilnius im Polnischen Ausschuss zu der Zeit, wo sich der Antagonismus zwischen den Litauern und den Polen verschärfte, von Hilfe sein.

*Iteikta 2003 09 15
Priimta spaudai 2004 12 06*

THE ISSUE OF THE FUTURE OF THE LITHUANIAN POLITICS IN THE MEMORIALS OF THE POLISH COMMITTEE IN VILNIUS DURING THE PERIOD FROM 1916 TO 1917

Ryśard Gaidis

Summary

The article analyses the significance of the factor of an individual in the activities of the political organization. The focus is laid on the Polish Committee in Vilnius set up at the beginning of 1916 from various Polish political parties and organizations. The main issue is the political memorials written by a famous Polish economist and politician Władysław Zawadzki during World War I, which should reflect the position of the Polish Committee concerning the future of Lithuania and demonstrate to the German occupation authority the potential of political and social layers of the Lithuanian Poles and the importance in solving the future problems of this country.

This problem is significant since so far neither Polish nor Lithuanian historiography did not pay greater attention to Władysław Zawadzki. His political activities in Vilnius during World War I still remain a secret in many aspects. Polish historians –

W. Sukiennicki, J. Jurkiewicz and R. Wapiński – present some facts in their works.

The main source of this article is archival material from the Manuscript Department of the Lithuanian Science Academy Library. Some memorials, written by W. Zawadzki, are of the form of a typescript, unfinished and corrected. W. Zawadzki wrote them by the order of the Polish Committee. Although they expressed general position of all members of the Committee, we can presume that they also reflected particularity of W. Zawadzki's political thought. Therefore, it is very important that research of these issues is continued while analysing new sources as well. That would help to reveal not only W. Zawadzki's attitude but also the attitude of other famous Vilnius Polish politicians and their influence in the Polish Committee during the period of growing antagonism between the Lithuanians and the Poles.